מחקרי גבעה

שנתון המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון **תשפ"ו**

כרך יג

המכללה האקדמית לחינוך
גבעת ושינגטון

עורכת כתב העת:
ד״ר אליסיה גרינבנק

מועצת המערכת:
פרופ׳ משה צפור
פרופ׳ שמואל ורגון
פרופ׳ אסתר עדי-יפה
פרופ׳ שונית רייטר
פרופ׳ ריקי טסלר
ד״ר רחל קולנדר
ד״ר פלג דור חיים
ד״ר היידי פלביאן

עריכה לשונית
עברית: אודי לוינגר
אנגלית: יאיר האס

מזכירת המערכת: יראת מעודה
עיצוב והפקה: צופית צחי

© כל הזכויות שמורות

תשפ״ו 2026
ISSN 2664-553X

המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
ד״נ אבטח 79239, טל׳ 08-8511900
אתר המכללה www.washington.ac.il
דוא״ל rjournal@washington.ac.il

תוכן

דבר נשיא המכללה		5
דבר העורכת		7
רשימת כותבי המאמרים		11

שער ראשון | יהדות

רחל וולפיש	"המדרש הפסיכולוגי" כאופציה הרמנויטית עכשווית בלימוד טקסט	17
שי מאמו	לא רק פוסק הלכה - מבט על תפיסת תפקיד הרב לר' כלפון משה הכהן מג'רבה	37
חנה קהת	מתהומות הייאוש לאמונה הנשגבת - בין איוב לאתי הילסום	57

שער שני | חינוך והוראה

אורלי שי	מֵעֵבֶר לטיפול התרופתי: תפקידן של תחושת מסוגלות ועמדות מורים בהצלחת שילוב תלמידים עם ADHD. מחקר משולב	79
אליעזר יריב	הידע והתובנות שסטודנטיות הפיקו מהוראה בשיטת UDL בכיתה משלבת	107
דנה ברק הראל	אימון פדגוגי כמנגנון מתווך בין הכשרת מורים לפיתוח תחושת מסוגלות להוראה מכלילה	129
אליסיה גרינבנק	"בונים ביחד את התמונה המלאה" - עבודת צוותים רב-מקצועיים במסגרות חינוכיות שבהן לומדים תלמידים עם מוגבלות	145
דולי אליהו לוי ואבי גבורה	בין שייכות להדרה: חוויות של גזענות ואי שוויון בקרב מורות ערביות בבתי ספר עבריים	167

עארף אבו-גוידר	"בין שיתוף לשיבוש": תפיסות מורים על מעורבות הורית בבתי ספר יסודיים במערכת החינוך הערבית-בדואית	189
ענת בארט, לי כהנר ושניאור רוכברגר	תפיסות של אנשי חינוך בלתי-פורמלי חרדים את השימוש בכלי החינוך הבלתי-פורמלי בהתמודדות עם משברים	207
דבורה חדד-עפג'ין ויעקב סגל	"...ואמרתי, את טיפשה..." - תוקפנות מילולית בגן הילדים - ביטויים ודרכי התמודדות	229
שרית שוסהיים ויהודית חסידה	מה חסר, מה עוזר ומה מחזיק? התמודדות מורים חדשים במערכת החינוך בזמן מלחמת 'חרבות ברזל'	253

שער שלישי | בריאות ורווחה

כרמית יוקל ואליסיה גרינבנק	קולות מן השבר: השפעת מלחמת "חרבות ברזל" על עולמם של ילדים ומתבגרים	279
מרדכי סופר וריקי טסלר	קידום בריאות ורווחה בריאותית בקהילה היהודית הדתית: סקירת ספרות המשלבת מקורות תורה ומחקר בריאות עכשווי - מאמר דעה	301

שער רביעי | מאמרים באנגלית

Klarina Priborkin	The Curious Incident of Ableism: Deconstructing Haddon's Portrayal of Autism in *The Curious Incident of the Dog in the Night-Time*	E9

תקצירים מתורגמים E23

מחברי המאמרים

ד"ר אבו גוידר עארף
החוג ללשון עברית כשפה שנייה, מכללת קיי; החוג לחינוך, מכללת אחוה
arefgweder@gmail.com

פרופ' אליהו-לוי דולי
ראש המכון לחקר מדיניות חינוך בישראל, ראש היחידה להערכה ובקרת איכות אקדמית, המרכז האקדמי לוינסקי-וינגייט
Doly.levi@l-w.ac.il

ד"ר בארט ענת
החוג לניהול וארגון מערכות חינוך וראש רשות המחקר, מכללת ירושלים
anatbarth@gmail.com

ד"ר ברק הראל דנה
החוג לחינוך מיוחד, אורנים המכללה האקדמית לחינוך והוראה
danabarakharel@gmail.com

ד"ר גבורה אבי
ראש החוג ללשון עברית ומדריך פדגוגי במסלול היסודי, המכללה האקדמית בית ברל
avi.gvura@beitberl.ac.il

ד"ר גרינבנק אליסיה
ראשת החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
gralicia2@gmail.com

ד"ר וולפיש רחל
מנהלת מכון כרם לחינוך הומניסטי-יהודי, מכללת דוד ילין
rtwalfish@gmail.com

ד"ר חדד-עפג'ין דבורה
החוג לגיל הרך, מכללת ירושלים
drdvorahaddad@gmail.com

ד״ר חסידה יהודית
רכזת אקדמית לתוכניות המגזר החרדי, מכללת הרצוג
chassida@herzog.ac.il

פרופ׳ טסלר ריקי
המחלקה לניהול מערכות בריאות, הפקולטה למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
riki.tesler@gmail.com

ד״ר יוקל כרמית
החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
carmityokel@gmail.com

פרופ׳ יריב אליעזר
ראש החוג לתואר שני בחינוך משלב, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
elyariv@gmail.com

ד״ר כהנר לי
ראשת החוג לגיאוגרפיה ולימודי סביבה, אורנים המכללה האקדמית לחינוך והוראה
lee_c@oranim.ac.il

ד״ר מאמו שי
החוג לחינוך, ראש המכון לפדגוגיה של חוסן, המכללה האקדמית חמדת
shaim310@gmail.com

ד״ר סגל יעקב
ראש החוג לגיל הרך, מכללת ירושלים
kobisegal@gmail.com

מר סופר מרדכי
החוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
sopherfitness@gmail.com

ד״ר פריבורקין קלרינה
ראשת החוג לאנגלית, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
klarina.priborkin@gmail.com

פרופ׳ קהת חנה
ראשת התוכנית לתואר שני במקרא וראשת רשות המחקר, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
hanakeh@gmail.com

ד״ר שוסהיים שרית
ראשת יחידת ההתמחות וכניסה להוראה, מכללת הרצוג
sarits@herzog.ac.il

ד״ר שי אורלי
החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
orlyshai1@gmail.com

מר שניאור רוכברגר
מינהל חברה ונוער, משרד החינוך;
המחלקה למינהל ומדיניות ציבורית, אוניברסיטת חיפה
shneori770@gmail.com

https://doi.org/10.5281/zenodo.21756124

לא רק פוסק הלכה – מבט על תפיסת תפקיד הרב לר' כלפון משה הכהן מג'רבה*

שי מאמו

תקציר

דמותו של הרב כלפון משה הכהן (י"ב בשבט ה'תרל"ד, 1874 – י"ח בשבט ה'תש"י, 1950 להלן: הכמ"ה), רבה הראשי של ג'רבה,[1] שהייתה בשליטה מוניציפלית של תוניסיה בין השנים 1881–1956, נחשבה כשמרנית, אך בשנים האחרונות קביעה זו הועמדה בספק במחקר, כפי שנציג להלן. התקופה מאופיינת בשנים של תהליכי מודרניזציה וקולוניאליזם צרפתי, שהיוו אתגר ליהודי ג'רבה ותוניסיה בתחומים מגוונים, בדגש על חידושים טכנולוגיים, תרבות, תופעת החילון ועוד.

אופי תפקידו של רב קהילה נגזר לרוב מאופייה של הקהילה, אך לרב עדיין יש מרחב להגדיר את תפקידו על פי ה"אני מאמין" שלו. במאמר זה נתחקה אחר הכמ"ה ונלמד ממנו כיצד עיצב את גישתו המנהיגותית בתוך המרחב כרב וכמנהיג. המאמר מבקש לבחון כיצד ראה את תפקידו, ובתוך כך שינה את התפיסה המקובלת בג'רבה. נלמד זאת מהמכתבים שכתב עבור תושבי המקום. תוכנם של המכתבים שנציג אינו עוסק בנושאים הלכתיים, אך הכמ"ה בכל זאת עסוק בהם, דבר המעיד על גישה מכילה ואכפתית הקשובה לצורכי הפרט.

המאמר נשען על סקירה של תפקיד הרב במרוצת הדורות, ובעיקר בחינה של עיסוקו של

---

* תודתי לד"ר ירון נעים על הארותיו, הערותיו והכוונתו בכתיבת מאמר זה.

1 הכמ"ה קבע שיש לכתוב ג'רבא בסיומת א. ראו: ירון נעים, תקופת החופש והדרור: הרב כלפון משה הכהן מג'רבא: בין שמרנות למודרנה, באר שבע: המחבר, תשפ"ב, עמ' 13, הערה 27.

הכמ״ה באמצעות ניתוח של מכתבים שכתב. שלא כמו ספר השו״ת או פסקים אחרים המתמקדים בממד הנורמטיבי־הלכתי, המכתבים חושפים את הפרקטיקה היומיומית של הכמ״ה. הממשק הישיר של הרב עם תושבי ג׳רבה מלמד כי ראה בתפקידו גם היבט חברתי־אישי, ואימץ דגם של ״סמכות רחבה״. תפיסת תפקידו מציעה מודל ייחודי של רבנות המשלבת בין למדנות תורנית העוסקת בפסיקת הלכה ובין פעילות אקטיבית של מעין ״עובד סוציאלי״ קהילתי. המכתבים האישיים שנציג הם חלק מתפיסת עולמו של הכמ״ה, שפעל להקמתם וביסוסם של מפעלי חסד וצדקה רבים בקהילה, ויש בהם ממד נוסף המייחד את הכמ״ה.

תארנים: הרב כלפון משה הכהן, ג׳רבה, תפקיד הרב, פסיקת הלכה.

מבוא

קהילת יהודי ג׳רבה[2] חיה באי ג׳רבה שבדרום־מזרח תוניסיה, במרחק של כ־500 קילומטר מהבירה תוניס. שתי קהילות של יהודים חיו באי ג׳רבה. מקום מושבה של הקהילה הגדולה כונה אלחארא אלכבירא (הרובע הגדול) ובסמוך אליה הייתה קהילה נוספת בשכונת חומת־סוק. רוב תושבי חומת־סוק היו אירופאים נוצרים, ומיעוטם היו יהודים ממשפחת פרינאטי הרחוקים ממסורת ישראל שכונו בשם ״גורנים״.[3] בחלקו הפנימי של האי, במרחק שבעה קילומטר, הייתה קהילה יהודית קטנה יותר – קהילת הדיג׳ת. מקום מושבה היה באלחארא זג׳ירא (צגירה). רוב תושבי השכונה היו כוהנים ולכן כונה הרובע גם בשם ״עיר הכוהנים״.[4] יש להדגיש כי ברובע הגדול והקטן חיו אך ורק יהודים, תופעה ייחודית בכלל העולם היהודי בתקופה זו.[5] הכיבוש הצרפתי של תוניסיה בשנת 1881 גרם לירידת קרנה של הבירה תוניס, וקהילת ג׳רבה החלה להסתמן כמרכז רוחני דתי חדש,[6] בעיקר בשל התנגדותה לפתוח בית ספר כי״ח.[7] קהילת היהודים בג׳רבה נחשבה לקהילה שיש בה

---

2 השטח של האי ג׳רבה הוא 514 קילומטר, כאשר בחלקים ממנו אורכו כ־32 קילומטר ורוחבו 15 קילומטר.

3 רבקה נגר, מסורת במבחן: רבני ג׳רבה בין שמרנות לתמורה (1914-1945), אשקלון: פאר הקודש, תשע״א, עמ׳ 28-29. הכמ״ה רואה בשכונת חומת-סוק חלק מהרובע הגדול. ראו בחיבורו כלפון משה הכהן, ברית כהונה, יורה דעה כרך א, מערכת קו״ף, ערך ה, מכון הרב מצליח, בני-ברק, תשנ״ח מהדורה שנייה.

4 נגר (שם), עמ׳ 27.

5 על היחסים בין היהודים למוסלמים, ראו: עירית אברמסקיי־בליי (עורכת), פנקס הקהילות - לוב תוניסיה: אנציקלופדיה של היישובים היהודיים למן היווסדם ועד לאחר שואת מלחמת העולם השנייה, ירושלים: יד ושם, רשות הזיכרון לשואה ולגבורה, תשנ״ז, עמ׳ 329.

6 ירון צור, סיפור תרבות: יהודי תוניסיה וארצות מוסלמיות אחרות, ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, תשס״ג, עמ׳ 92-94.

7 [ג׳רבה נחשבה] ״קהילה מסורתית־שמרנית, שדחתה בעקשנות השפעות תרבותיות זרות - כך גילתה התנגדות עזה להקמת בתי ספר של כי״ח - נדפסו בה בעיקר ספרי תפילה, תרגומי מקרא

תלמידי חכמים,[8] קהילה סגורה ושמרנית,[9] אך המחקרים החדשים הטילו ספק בקביעה זו.[10]

וספרות רבנית מסוגים שונים, ובכלל כך כתבי עת שהוקדשו לשאלות דת ועיון בבעיות הלכתיות ופרשנות תלמודית. אישיה היו מחד גיסא חסרים אותה פתיחות רעיונית אל התרבות הסובבת, אבל מאידך גילו זיקה עמוקה מאוד ללשון העברית ולרעיונות הציוניים הלאומיים, תכונות שלא אפיינו במיוחד את קהילות הצפון". ראו: יוסף טובי וצביה טובי, הספרות הערבית־יהודית בתוניסיה (1850–1950), תל אביב: אורות יהדות המגרב, תש"ס, עמ' 240. עוד על ההתנגדות לפתיחת בית ספר, ראו: רונאל עטיה, "הגדיים יהיו תיישים": למנהיגותו החינוכית של הרב כלפון משה הכהן מג'רבה בראשית המאה העשרים, רמת גן: הוצאת אוניברסיטת בר אילן, תשפ"ד, עמ' 83–86; שי מאמו, 'משנתו ההלכתית של הרב משה כלפון הכהן מג'רבה כפי שהיא משתקפת בחיבוריו ההלכתיים "ברית כהונה" ושו"ת "שואל ונשאל"', עבודת דוקטור, אוניברסיטת פוטסדם, גרמניה, 2020, עמ' 54–60.

8 מסינג מציג נתוני זכייה יוצאי דופן מתחרות חיבורים שארגנה המחלקה לחינוך ותרבות תורניים בגולה בשנים 1953–1954, ובהם הישגי נוער בני ג'רבה. ראו: יהודה מסינג, 'החינוך היהודי בג'רבה בעידן של תמורות: 1881–1956', עבודת מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים, תש"ן, עמ' 235–238.

9 לדעת דשן, יש כמה סיבות לסגירותה ושמרנותה של ג'רבה, ובהם הריכוז הפיזי של התושבים, כלומר מקורות פרנסה באי עצמו שאפשרו ליהודים להשתתף בחיי הקהילה (שלא כמו בקהילות יהודים אחרות), פיקוח תקיף יחסית בתוך הקהילה שהטיל מרות, וריבוי משפחות הכוהנים הרבות, שהשרה תודעה של עדה קדושה, מובהקת ומיוחדת. ראו: שלמה דשן, 'קוים למבנה החברתי של קהילות יהודי ג'רבה ודרום טוניסיה מסוף המאה הי"ט עד לעליות ארצה', ציון, מא (תשל"ו), עמ' 97–108. במקום אחר מציין דשן כי ייתכן שהשמרנות של המוסלמים, שהיו בני אחת הכיתות שדחו המוסלמים הסונים השולטים בג'רבה, גרמה גם ליהודים להיות כאלה. ראו: שלמה דשן, "'עירנו אי־ג'רבה": התמודדותם של רבי כלפון משה הכהן ובני דורו עם ניצני המודרנה', אפרים חזן וחיים סעדון (עורכים), תרשיש: מחקרים ביהדות תוניסיה ומורשתה, א, רמת גן: אוניברסיטת בר־אילן, תשס"ט, עמ' 361–362; צור (לעיל הערה 6), עמ' 94–98. תיעוד נוסף על חיי הקהילה מתאר הרב יצחק לוי רבינוביץ (1906–1984), שהיה הרב הצבאי של חיילי יהודי צבאות הברית במלחמת העולם השנייה ושהה בתוניסיה ואף באי ג'רבה. תיאורו מלמד על טיבם של יהודי ג'רבה: "היהודים האלה הם חיים את חיי־התלמוד במלא מובן המלה [המילה]. אין להם תרבות אחרת, והתרבות הזאת חדרה לתוך לבם ובתוך מעמקי הנפש. כל מה שלמדנו בישיבה מהמדות של חכמי התלמוד, למדנו והערכנו אבל לא הלכנו בעקבותיהם, מפני שבמדות מושפעים אנחנו מהחיים שסביבותנו. אבל - יהודי ג'רבא חיים אך ורק בתוך ד' אמות של הלכה, סייג התורה מצמצם אותם ואינם יוצאים החוצה. וכל הזמן שבילנו על האי־המקסים כמדומני שהלכנו בשבילי סורא ונהרדעא יחד עם רב ושמואל!". מקבץ תיאוריו של הרב רבינוביץ הודפס בסוף חיבורו של ר' ישכר חדאד, שהיה יליד האי ג'רבה ועלה לארץ בשנת תש"ל. הוא הוציא ספר חידושים שכותרתו "יהודה יעלה" ויצא לאור בירושלים בשנת תש"ס (חידושי תורה על הש"ס, שו"ע, תנ"ך, מאמרים ודרושים), ובסוף ספרו הוסיף נספח שמופיע בו תיעוד שכתב הרב רבינוביץ. הציטוט בהערה זו מעמ' תרכא. ר' שושן, בנו של הכמ"ה, מספר בסוף הקדמתו לשו"ת שואל ונשאל, חלק א, עמ' יח, כי אביו והרב רבינוביץ נקשרו בקשרי אהבה וידידות. בשנת 1961 עלה הרב רבינוביץ לארץ, ולימים כיהן כסגן ראש העיר ירושלים בשנים 1976–1978 והיה חבר בוועד לשמות רחובות בעיר. הוא ניסה בזמנו, בלי הצלחה, להעביר החלטה לקרוא רחוב על שמו של הכמ"ה. כיום יש רחוב על שמו של הרב כלפון בשכונת הר חומה.

10 ראו: נגר (לעיל הערה 3); נעים (לעיל הערה 1).

הרב כלפון משה הכהן (י״ב בשבט ה׳תרל״ד, 1874 - י״ח בשבט ה׳תש״י, 1950) היה חבר בית הדין באופן רשמי משנת תרע״ז (1917), ולימים כיהן כרבה הראשי של ג׳רבה משנת ה׳תרצ״ה (1935) ועד פטירתו. הוא כיהן בתפקידו בתקופה שהתאפיינה בתמורות, כמו חדירת המודרנה וחידושים טכנולוגיים,[11] היה עד לשתי מלחמות העולם, ואף חזה בהקמת מדינת ישראל. על פי גישתו וכתביו ניכר שהיה מעורה במתרחש בעולם[12] והיה ער לחידושי המודרנה[13] ולמציאות המאתגרת.[14] הוא היה ציוני נלהב וראה בציונות חלק מתהליך הגאולה.[15] כתב יותר מחמישים חיבורים העוסקים במוסר, חידושי תורה ודרשות[16] ונחשב בעל גישה ומשנה חינוכית סדורה.[17]

במאמר זה אציג ארבעה כתבי יד של מכתבים שעדיין לא פורסמו.[18] על המכתבים חתומים

---

11 מאמו (לעיל הערה 7), עמ׳ 131-147.

12 עמוס ישראל־פליסהואור, ׳יחס ההלכה למשפט הבין לאומי: ניתוח הפסיקה וניתוח תהליכי׳, עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל־אביב, תשע״א, עמ׳ 50-65; עטיה (לעיל הערה 7), עמ׳ 71-72.

13 נגר (לעיל הערה 3), עמ׳ 131-140; ירון נעים, ׳רבני ג׳רבא - האומנם יהדות חרדית בארצות האסלאם?׳, מדעי היהדות, 50 (תשע״ה), עמ׳ 97-113; וכן בהרחבה, נעים (לעיל הערה 1), עמ׳ 45-82. לדברי עטיה, הנהגת הקהילה היהודית בג׳רבה אימצה את השפעת המודרנה בכל הקשור לתחיית הספרות, הכתיבה והמעורבות הקהילתית מתוך התאמות להלך הרוח התרבותי־תורני שלהם. ראו: רונאל עטיה, ׳בין בית המדרש למכבש הדפוס: על עיתונות וכתיבה שמרנית בקהילה היהודית בג׳רבה׳, קשר, 60 (2023), עמ׳ 60-68.

14 לדוגמה, ראו מאמרי, שי מאמו, ׳מטא־הלכה כשיקול בפסיקתו של הרב משה כלפון הכהן מג׳רבה בשו״ת ״שואל ונשאל״׳, מחקרי גבעה, יב (תשפ״ה), עמ׳ 49-63.

15 ראו לדוגמה: צבי זוהר, ׳אשרור דתי של הציונות כתנועה לאומית חילונית: פרק במשנת הרב כלפון משה הכהן׳, ישראל, 2 (תשס״ב-תשס״ג), עמ׳ 107-125; ראובן מאמו, ׳לקט מדברי ר׳ משה כלפון הכהן זצ״ל על יחסו ללשון הקודש: היבטים חינוכיים־לאומיים־ציונים׳, מים מדליו, תשנ״ה, עמ׳ 207-219; ראובן מאמו, תהילה למשה: פרקים במשנתו הציונית של הרב כלפון משה הכהן (הכמ״ה) זצ״ל, ירושלים: המחבר, תשס״ט; על הציונות בג׳רבה, ראו: נגר (לעיל הערה 3), עמ׳ 147-164. על יחסו של הכמ״ה ראו, נגר (שם), עמ׳ 168-181; ירון נעים, ׳אחרית הימים והקץ המגולה בכפיפה אחת: הרב כלפון משה הכהן מג׳רבה ותהליך הגאולה׳, פעמים, 165 (תשפ״א), עמ׳ 97-140; ירון נעים, ״משיח או שליח: רבני הציונות הדתית ויחסם אל הרצל״, מורשת ישראל, 22, 2 (2024), עמ׳ 179-204 (ובעיקר עמ׳ 193-195 העוסקים בכמ״ה) ;נעים (לעיל הערה 1), עמ׳ 148-201; עטיה (לעיל הערה 7), עמ׳ 68-73; יוסף יובל טובי, ׳הרב כלפון משה הכהן וחכמי ארץ ישראל הציונים׳, צבי זוהר ורונאל עטיה (עורכים), הרב כלפון משה הכהן וחכמי תוניסיה בעת החדשה, תל אביב: אדרא, תשפ״ד, עמ׳ 265-281.

16 לרשימת חיבוריו ראו: מאמו (לעיל הערה 7), עמ׳ 24-27.

17 עוד על תולדותיו בהרחבה: עטיה (לעיל הערה 7), עמ׳ 67-90. על תפיסתו ושיטתו החינוכית ראו בעיקר עמ׳ 52-91.

18 תודתי נתונה לרב חננאל כהן שליט״א, נשיא המרכז התורני - ישיבת ״חכמת רחמים״ במושב ברכיה, שהעביר לי את צילומי כתב היד באדיבות מכון ״אורח צדיקים״ שליד מוסדות ״חכמת

הכמ״ה והדיין הרב רחמים חי חויתה הכהן (1901–1959),[19] שהיה גם תלמידו של הכמ״ה. זמן שליחת המכתבים הוא ערב מינויו הרשמי של הכמ״ה לרב הראשי. עד אז היה חבר בית הדין ברובע הגדול, גם לצידו של ר׳ מרדכי (כ׳מוס) אמייס הכהן.[20]

המכתבים[21] אינם עוסקים בסוגיות הלכתיות או בסוגיות הקשורות בסדרי הקהילה, אלא יש בהם פנייה לבקשת סיוע אישי עבור אנשים פרטיים מהקהילה. המכתבים של הכמ״ה ממוענים לגורמי חוץ ומפורט בהם הצורך בסיוע. היה אפשר לצפות כי רב קהילה יעסוק בנושאים הלכתיים או קהילתיים ובתקנות המסדירות את הסדר הציבורי, אך כפי שנציג להלן הכמ״ה השקיע מאמץ בסיוע אישי־פרטי ומתוך כך קיבל עליו תפקיד נוסף.

תפקיד הרב

הגדרת תפקידו ומחויבותו[22] של הרב כבר נידונה במחקר,[23] ובמאמר זה בחרתי לחלק את מגמות השינוי בתפקידו של רב קהילה לשלושה פרקי זמן. בכל פרק זמן הרב נדרש להיות מעורב עם הבריות והוא מקבל עליו שליחות כפולה – כלפי הציבור וכלפי שמיים. רקע זה ישמש אותי לשפוך אור על גישתו של הכמ״ה כלפי תפיסת ומהות תפקידו כפי שהוא רואה אותו.

רחמים״ במושב ברכיה וכל הזכויות שמורות לו. הרב חננאל הוא נכדו של הרב רחמים חי חויתה הכהן (1901–1959). כמו כן, תודתי הגדולה לאברך ר׳ דוד אורי כהן (תושב אשקלון), חוקר במכון לכתבי יד של מכון אורח צדיקים – נכד נכדתו של ר׳ חוויתה, שסייע לי בפענוח כתבי היד ובמידע רב בעת כתיבת המאמר.

19 על תולדות חייו ראו: בנימין רפאל כהן, ספר מלכי תרשיש, א, נתיבות: המחבר, תשמ״ו, עמ׳ שיז–שכב. לאחרונה הוציאו שני כרכים על תולדות חייו ופועלו מטעם מכון ״אורח צדיקים״ שליד מוסדות ״חכמת רחמים״ (עיבוד ועריכה: הרב עובדיה חן), מושב ברכיה, תשפ״ה. הרב חויתה חיבר פירושים וחידושים (כגון מגילת אסתר, הגדה של פסח, תהילים ועוד) וכן את שו״ת שמחת כהן. עם עלייתו לארץ באב ה׳תשי״ד מונה לרב מושב ברכיה (ליד אשקלון).

20 הכמ״ה היה בן דודו. אחיינו מצד אחותו היה הרב רחמים חי חויתה הכהן. בשנת ה׳תרצ״ח עזב את הרבנות בג׳רבה ועבר לתוניס. לימים, בשנת ה׳תש״י מונה על ידי הרב הראשי לתוניסיה ואב בית הדין, ר׳ דוד בן בארון, למלא את מקומו כאב בית הדין הגדול. בשנת ה׳תשט״ו נפטר ר׳ דוד בן בארון ור׳ אמייס נבחר לכהן גם לרב הראשי לתוניסיה, והיה לרב הראשון יליד ג׳רבה שמילא תפקיד זה. עוד על תולדותיו של ר׳ אמייס ראו: כהן (שם), עמ׳ שא–דש [שד]; בנימין רפאל הכהן, מלכי תרשיש ב–ג, נתיבות: המחבר, תשע״ז, עמ׳ רכא–רלה.

21 כאמור, על המכתבים חתומים רק הכמ״ה ור׳ חויתה מאחר ששניהם חברי בית הדין. הדיין השלישי היה ר׳ אמייס אך מאחר שביקש לעזוב את תפקידו לא חתם על המכתבים. ראו: כהן (שם), עמ׳ רכז–רכט.

22 לדוגמה, על מחויבותו לאתיקה, ראו: צוריאל ראשי, ׳אתיקה של רבנים וקהילותיהם: עקרונות ואתגרים׳, חמדעת, יג (תשפ״א), עמ׳ 81–99.

23 לרשימת פרסומים בנושא, ראו: ראשי (שם), עמ׳ 84 הערה 4.

א. סמכות ריכוזית

מקובל לומר כי תפקידו של רב הוא ללמד תורה, להורות הלכה, לפסוק ולדון בסכסוכים בין חברי הקהילה.[24] הרב הוא אדון כלפי תלמידיו אך הוא גם אדון המשועבד לתפקידו.[25] יש פעמים שהרב משמש גם דיין ובסמכותו לכפות על הנתבע להופיע לפניו לדין, ויש פעמים שתפקיד הרב והדיין מתחלק בין שני אנשים. העברת סמכות התרחשה תחילה עם משה רבנו, מנהיג העם הסומך את ידיו על יהושע[26] ומעביר לו סמכות תורנית וסמכות שלטונית.[27] בתקופת התנאים, אומרים שמעיה ואבטליון בפרקי אבות:[28] "אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות", כלומר התרחק מן הגאווה והשררה של הסמכות השלטונית. את מלאכת לימוד התורה צריך לאהוב, אך לשנוא במובן של להתרחק מכוח השררה.[29] נוהג זה של "סמיכה" עבר מדור לדור ממשה רבנו ועד ימי הלל השני בסוף המאה הרביעית לספירה,[30] כאשר השלטון הרומי הפך לנוצרי־ביזנטי והצר את צעדי היהודים. בארץ ישראל היו אלה הסנהדרין והנשיא ששימשו מקור סמכות, ולעומתם בבבל היו ראשי ישיבות סורא ופומבדיתא וראש הגולה. הצמדים בכל מקום פעלו בו־בזמן, כלומר הנשיא וראש הגולה היו המנהיגים הציבוריים, והסנהדרין וראשי הישיבות היו המנהיגים הדתיים. חלוקת התפקידים בין הציבורי לדתי לא הייתה חד־משמעית ולכן היו גם בתי דין עצמאיים מטעם הנשיא בארץ ישראל או מטעם ראש הגולה בבבל.[31] לאחר הידלדלותו של היישוב היהודי בארץ ישראל, שימשה בבל מרכז יהודי שבו החיים היהודיים המשיכו להתנהל

---

24 אריאל פיקאר, בלשון בני אדם: יסודות להתחדשות יהודית־ישראלית, ירושלים: כרמל, תשע"ט, עמ׳ 125–126 והערות שוליים 2–3. בהערה 2 מובא לדוגמה תיאור דמותו של ר׳ חיים סולובייצ׳יק שכיהן כרבה של בריסק. לדעתו, עיקר עבודתו של הרב היא העיסוק בצורכי ציבור, דאגה לנזקקים ופיקוח על מוסדות חסד. הפסיקה היא עבודתו של הדיין המקומי. לשיטתו, הרב הוא מנהל העיר ולכן הוא פעל רבות בבחירת גבאים. עוד דוגמה לפירוט לתפקידי הרב, ראו: ראשי (לעיל הערה 22), עמ׳ 89–91.

25 על רבנות בין שררה לבין עבדות, ראו: יעקב אריאל, 'מעמדו של רב בישראל ותפקידו', ידידיה צ׳ שטרן ושוקי פרידמן (עורכים), רבנות: האתגר, א, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, תשע"א, עמ׳ 20–21.

26 במדבר כז, יח.

27 פירש שם ה"כלי יקר" - ר׳ אפרים מלונטשיץ (1550–1619): "ההנהגה בתורה ומצות. השניה היא, ההנהגה המדינית. ועליהם אמר אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם, ומכאן נראה ששני הנהגות מסר לו".

28 פרקי אבות א, י.

29 לדעת פיקאר, בימינו יש להסיר את רכיב הסמכות מתפקידו של הרב. ראו: פיקאר (לעיל הערה 24), עמ׳ 130.

30 אריאל (לעיל הערה 25), עמ׳ 21–22.

31 ידידיה שטרן, 'מנהיגות ציבורית כסמכות הלכתית', אבי שגיא ואחרים (עורכים), יהדות פנים וחוץ: דיאלוג בין עולמות, ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, תש"ס, עמ׳ 246–251.

בשני צירים: הנהגה ציבורית של ראש הגולה, והנהגה דתית של גאוני בבל.[32] המוסד של ראשות הגולה התקיים מעל אלף שנים מאחר שראשי הגולה נחשבו לממשיכי בית דוד המלך וסמל לתקווה לשלטון עצמאי.[33] בשל מאבקי כוחות פנימיים ושינויים פוליטיים, תפקיד ההנהגה השתנה במרוצת מאות השנים.[34] פטירתו של רב האי גאון (בשנת 1038) מסמנת את סוף תקופת הגאונים, ובד־בבד עם צמיחת מרכזי תורה חדשים,[35] החל עידן חדש של ביזור הסמכות.

ב. סמכות מבוזרת

עם סיום תקופת הגאונים, ההשפעה המרכזית של הגאונים בבבל מתדלדלת בהדרגה ותם עידן הפיקוח הריכוזי של ההנהגה השלטונית והרוחנית על התפוצות. כל קהילה ביקשה להתפתח באופן אוטונומי במסגרת האופי המקומי שלה.[36] במקום מנהיג יחיד נוצר מודל מנהיגותי של נציגי ציבור, שכלל מוסדות רבניים קהילתיים ומוסדות מנהיגותיים קהילתיים שכיהנו בהם גם מי שאינם רבנים.[37] במרוצת השנים חודשה הסמיכה לרבנות, למשל באשכנז במחצית המאה הארבע־עשרה, והמודל שנשען על יחסים אישיים של רב מול תלמיד היה ליחסי רב מול קהילה. במהלך המאה החמש־עשרה תפקיד הרבנות הפך מרבנות של מומחים ולמדנים למקצוע של ממש. תפקיד הרב הפך למשרה ציבורית, והרב היה צריך לתת מענה לכל הקהילה ולא משויך רק לתלמידיו.[38] הקהילה בחרה את הרב, היא זו שמימנה אותו, חידשה את מינויו וקבעה את שכרו. הפוסקים באשכנז, בספרד ובצפון אפריקה נתנו הכרה לציבור ולמוסדותיו עד כדי כך שמעמדם היה נחשב ככוחו של בית דין.[39] לרוב, הקהילה קיבלה כוח המתבטא בהקמת גופים כמו ועד קהילה, ראשי

---

32 שטרן (שם), עמ׳ 251.

33 שם, עמ׳ 252.

34 על תפקיד וסמכות ראשות הגולה ראו: ירחמיאל ברודי, צוהר לספרות הגאונים, תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשנ״ח, עמ׳ 24–27.

35 כגון בספרד - חסדאי אבן שפרוט ורבי שמואל הנגיד; בצפון אפריקה: המרכז הגדול בקירואן (תוניסיה) - רבנו חננאל ורב ניסים גאון; במערב אירופה - רש״י ובעלי התוספות. להרחבה ראו: מנחם בן ששון, ׳ההנהגה העצמית של היהודים בארצות האסלאם במאות ה־7 עד ה־12׳, אברהם גרוסמן ויוסף קפלן (עורכים), קהל ישראל: השלטון העצמי היהודי לדורותיו, ב: ימי הביניים והעת החדשה המוקדמת, ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, תשס״ד, עמ׳ 11–55.

36 להרחבה ראו: דניאל י׳ אלעזר, ׳הקהילה מראשיתה עד סוף העידן המודרני׳, דניאל אלעזר (עורך), עם ועדה: המסורת המדינית היהודית והשלכותיה לימינו, ירושלים: ראובן מס, תשנ״א, עמ׳ 174–207; מנחם אלון, ׳סמכות ועוצמה בקהילה היהודית׳, דניאל אלעזר (עורך), עם ועדה: המסורת המדינית היהודית והשלכותיה לימינו, ירושלים: ראובן מס, תשנ״א, עמ׳ 220–245.

37 שטרן (לעיל הערה 31), עמ׳ 253–254.

38 שם, עמ׳ 254.

39 שם, עמ׳ 255. וכן אלון (לעיל הערה 36), עמ׳ 224–227.

קהל, ממונים, גבאים, שתדלנים וכדומה.[40] בקהילות היהודיות באירופה בתחום ה״מושב״ במאה התשע־עשרה לדוגמה, נראה כי רבני הקהילות הקטנות היו תלויים לגמרי בכוחן של הקהילות.[41] המועמדים לרבני קהילות עברו מבחני קבלה, שבהן נבדקו לא רק ידיעותיהם בתורה אלא גם המיומנות הרטורית שלהם.[42] נוסף על כך, המועמד נדרש לשאת ולתת בעניין תנאי העסקתו – משכורתו, זמן כהונתו ותפקידיו.[43] ככלל ייאמר כי במרוצת השנים כוחה וסמכותה של הקהילה משתנים לפי הזמן והמקום, ובהלימה גם תפקיד הרב.

ג. הרב במדינת ישראל

כינונה של הרבנות הראשית עוד לפני הקמת המדינה,[44] קיבוץ הגלויות לאחר הקמת מדינת ישראל, ומינוי רבני עיר ושכונה יצרו מציאות חדשה בחיים הדתיים בארץ. במציאות זו למערכת הפוליטית יש השפעה מהותית על מכלול העשייה הדתית, ובכלל זה במינוי רבנים ואיוש תפקידם. כל עוד המדינה מממנת את המערכת הדתית, לעולם יישמר הקשר ההדוק בין המערכת הדתית למערכת הפוליטית.[45] יש מקום לומר כי הרבנות הראשית בישראל מתמודדת עם שלושה פערים מרכזיים: הגיוון הרב בתוך הציבור הדתי, הפער בין הציבור הדתי לציבור החילוני, ופער הדורות.[46] רב עיר בישראל מכהן בקהילה לא הומוגנית ולכן משימתו היא למצוא את המאחד.[47] עם זאת, חוסר המחויבות של הציבור לרב נובעת בין השאר מההתפתחות המהירה של אמצעי התקשורת כמו הטלפון החכם והאינטרנט, המאפשרים לכל אדם לפנות לרבנים חיצוניים ולכן המחויבות לרב המקום לא ברורה.[48]

---

40 שטרן (לעיל הערה 31), עמ׳ 256. על יסודות הרבנות הקהילתית ראו: אריאל פינקלשטיין, הרבנות המקומית הממסדית בישראל, מחקר מדיניות 168, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, תשפ״ב, עמ׳ 15-17.

41 מרדכי זלקין, מרא דאתרא?: רב וקהילה בתחום מושב, ירושלים: הוצאת ספרים ע״ש י״ל מאגנס, תשע״ז. את רבני הקהילות הקטנות זלקין מכנה בשם רבני ״השורה השנייה״. ראו בדברי המבוא לספרו, עמ׳ 1-9.

42 זלקין (שם), עמ׳ 114-120. לאחר קבלתו למשרת הרב, היה עליו לשאת דרשת כניסה לתפקיד שכללה את ה׳אני מאמין׳ שלו. ראו: שם, עמ׳ 139-142.

43 שם, עמ׳ 120-133.

44 הרבנות הראשית הוקמה בשנת 1921. על תולדות הרבנות ראו: https://www.gov.il/he/pages/historia

45 אריאל (לעיל הערה 25), עמ׳ 32-33.

46 שאר ישוב הכהן, ׳הרב בציבוריות הישראלית׳, אלה בלפר (עורכת), מנהיגות רוחנית בישראל: מורשה ויעד, רמת גן: המכון ליהדות ולמחשבה בת־זמננו, תשמ״ב, עמ׳ 187. אף על פי שהדברים נכתבו לפני מעל ארבעים שנה, כוחם יפה גם היום לדעתי.

47 שם, עמ׳ 188-192.

48 אריאל (לעיל הערה 25), עמ׳ 33.

לעומת זאת, תפקיד הרב של קהילה קטנה בשכונה או בבית כנסת אמור להיות מדויק יותר. קהילה נוטה להיות הומוגנית יותר, ובדרך כלל הרב נבחר לכהונתו[49] בידי הקהילה עצמה ובשל השקפת עולמו, ולאו דווקא בשל גדלותו בתורה.[50] מכאן שהגדרת תפקידו נבנית ותלויה בעיקר על פי אופי הקהילה.[51]

תפקידו של הרב כיום הוא מגוון, וכאמור הוא תלוי באופי של הקהילה שלו: הרב מלמד, פוסק הלכה, דורש, שליח ציבור, איש השקפה, משכין שלום, מבקר חולים, מנחם אבלים ועוסק בגמילות חסדים כמו סיוע לעניים, יתומים ואלמנות.[52] הוא אף נדרש לתת עזרה נפשית, ייעוץ לזוגות ולפתור בעיות חברתיות.[53] הרב אף נדרש לסוגיית רישום נישואין, עירובין ומקוואות, ולכן הקריטריון למינוי רב אינו בהכרח גדלות בתורה אלא כושר הבעה וארגון.[54] מכל האמור עולה כי בחוק הישראלי לא הגדירו את תפקידם של הרבנים המקומיים ולכן יש פערים בין רשות מקומית אחת לאחרת.[55]

יש הרואים ברב בעל סמכות מכוח עליון, ולכן רבים רואים בפסיקות ובהנחיות של הרב

---

49 על מינוי רבנים שלא בהתאם לרצון הקהילה, ראו: פינקלשטיין (לעיל הערה 40), עמ׳ 151–152.

50 ראו דבריו של פרופ׳ אבי רביצקי בתוך אלה בלפר (עורכת), מנהיגות רוחנית בישראל: מורשה ויעד, רמת גן: הוצאת המכון ליהדות ולמחשבה בת־זמננו, תשמ״ב, עמ׳ 201–202; להרחבה על תפקיד הרב כיום, ראו שם דיון ותגובות, עמ׳ 193–209.

51 דוגמה לתפקיד הרב בקיבוץ מתוך ניסיון אישי, ראו: אורי ליפשיץ, שיחה על השאלה, ירושלים: הוצאת קורן, 2024. בדברי המבוא הוא מסכם שש שנות כהונה כרב הקיבוץ טירת צבי: ״תפקידו של רב קהילה הוא תפקיד מגוון: יש בו היבטי הוראה ולימוד, ייעוץ אישי וקהילתי, עשיית צדקה ושותפות בהנהגת הקהילה״. ראו: שם, עמ׳ ח. על אתגרי הקיבוץ הדתי לשאלת הרב והרבנות בקיבוץ, ראו: ידידיה כהן, ׳רבנות כקיבוץ׳, אלה בלפר (עורכת), מנהיגות רוחנית בישראל: מורשה ויעד, רמת גן: הוצאת המכון ליהדות ולמחשבה בת־זמננו, תשמ״ב, עמ׳ 156–165. לדעת המחבר, הבעיה הראשונה במעלה היא למצוא לעצמו או להעמיד ממנו דמות כזו: ״עליו [על הרב] להיות אישיות מוסרית למופת, עליו להיות בעל יכולת ייצוגית וכושר דיבור, עליו להיות תלמיד חכמים מובהק ומכיר בהויות העולם ותרבותו, נמרץ ועירני, חברתי וקשוב לזולת, בעל עוז רוח ואומץ וכנות פנימית - ולא נזלזל גם ביכולת ארגונית ומידה של חריזמה [במקור] ויכולת להשפיע על זולתו ולשכנעו״ (שם, עמ׳ 161). על מקומם של הילדים בתפיסתו של רב הקהילה, ראו לדוגמה: יוסף צבי רימון, ׳רב [ילדי] הקהילה׳, צהר, כח (תשס״ז), עמ׳ 89–94. על תפקיד הרב בקהילה החרדית ראו לדוגמה מאמרו של הרב ד״ר אבידן מילבסקי, ׳תפקידו של הרב הקהילתי׳, צריך עיון: מחשבה והגות חרדית, https://iyun.org.il/article/community-rabbi

52 אריאל מגדיר את תפקידו זה של הרב ״רב חסד״. ראו: אריאל (לעיל הערה 25), עמ׳ 30–31.

53 פיקאר (לעיל הערה 24), עמ׳ 131.

54 ראו: הערה 25, עמ׳ 30–31.

55 להרחבה ראו: פינקלשטיין (לעיל הערה 40), עמ׳ 37–55. על ליקויים בתפקוד הרבנות המקומית, ראו: עמ׳ 123–150.

לא רק עצות טובות אלא פסק הלכה מחייב.[56] לשיטתם, "דעת תורה"[57] קשורה לכל שלב בחייהם, ולכן הרב מבין בכל דבר ועניין, שלא כמו כל בעל סמכות אחרת בתחומי החיים האחרים.[58]

תפיסת תפקיד הרב

סקירת שלוש התקופות שהצגתי: סמכות ריכוזית, סמכות מבוזרת והרב במדינת ישראל, מלמדות על תמורות שחלו בהגדרה ובתפיסה של תפקיד רב הקהילה. במהלך השנים הסתגל המודל הרבני למציאות שהשתנתה. בהדרגה חדל המעמד הרבני להיתפס אך ורק כסמכות הלכתית ריכוזית טהורה, והחל לכלול גם ממדים של שירות ציבורי־קהילתי. כפי שאציג, תפקידו של הכמ"ה לא הצטמצם רק לעיסוק הלכתי או ציבורי כללי, אלא הוא עסק גם בחיי הפרט ברבדים שאינם בהכרח בענייני קודש. מטרתו של מאמר זה היא כאמור להאיר זווית אחת מתוך תפיסת תפקידו של הכמ"ה, כפי שאפשר לנתח אותה מתוך פועלו. הכמ"ה ראה בתפקידו כרב קהילה בג'רבה יותר מאשר פסיקת ההלכה ודאגה כללית לציבור ולחיי הקהילה בהיבט הרחב, והמכתבים שיובאו לעיל יכולים לסייע לנו להעמיק את ההבנה לגבי האופן שבו הגדיר וחווה הכמ"ה את שליחותו הרבנית.

---

56 פיקאר (לעיל הערה 24), עמ׳ 130.

57 המושגים 'דעת תורה' ו'אמונת חכמים' הופיעו בעבר רק בחוגים החרדים, אך בשלושה העשורים האחרונים המושג חדר גם לחוגים הציונים. ראו: יוסף אחיטוב, 'תמורות במנהיגות הדתית', זאב ספראי ואבי שגיא (עורכים), בין סמכות לאוטונומיה במסורת ישראל, תל אביב: הקיבוץ המאוחד בשיתוף נאמני תורה ועבודה - תנועה דתית ציונית, 1997, עמ׳ 72-75. להרחבה בנושא ראו: גרשון בקון, 'דעת תורה וחבלי משיח', זאב ספראי ואבי שגיא (עורכים), בין סמכות לאוטונומיה במסורת ישראל, בני ברק: הוצאת הקיבוץ המאוחד בשיתוף נאמני תורה ועבודה - תנועה דתית ציונית, 1997, עמ׳ 84-94; יעקב כץ, 'דעת תורה - הסמכות הבלתי מסויגת שטוענים לה בעלי הלכה', זאב ספראי ואבי שגיא (עורכים), בין סמכות לאוטונומיה במסורת ישראל, בני ברק: הוצאת הקיבוץ המאוחד בשיתוף נאמני תורה ועבודה - תנועה דתית ציונית, 1997, עמ׳ 95-104; לורנס קפלן, 'דעת תורה - תפישה מודרנית של הסמכות הרבנית', זאב ספראי ואבי שגיא (עורכים), בין סמכות לאוטונומיה במסורת ישראל, בני ברק: הוצאת הקיבוץ המאוחד בשיתוף נאמני תורה ועבודה - תנועה דתית ציונית, 1997, עמ׳ 105-145.

58 פיקאר (לעיל הערה 24), עמ׳ 130-131. לשיטתו של פיקאר כל קהילה זקוקה להנהגה ולכן הוא מציע ליצור קבוצות הנהגה הנבחרות בידי הציבור. לדעתו, ההנהגה תהיה מורכבת מבעלי תפקידים שונים זה מזה שאין ביניהם הירכיה ורובם יהיו בלי זכויות יתר. זמן כהונתם בתפקיד יהיה קצוב. בעניין ידיעותיו של הרב בכל התחומים, לדעת פיקאר בעבר הרב היה הכתובת הטבעית לכל עניין, אך כיום יש אנשים בקהילה שעברו הכשרה וצברו ניסיון מקצועי. לדעתו, צריך לעבור לתואר של "תלמיד חכמים" וכל אדם יקבל עליו אחריות ולא יראה בסמכותם של רבנים בלעדיות. ההגדרה החדשה של תפקיד הרב כוללת ייעוץ, הכוונה והבעת עמדה ולא קביעת מציאות. ראו: פיקאר (שם), עמ׳ 131-132.

על שולחנו של הרב, הן אז והן היום, מונחים נושאים רבים. כאמור, מקובל לקבוע כי ברוב זמנו אמור הרב "ללמוד וללמד" – להורות ולתת תשובה הלכתית. הוא נדרש לשרת קהל גדול ולכן לכאורה היה ראוי לצפות כי רב קהילה בכלל, והכמ"ה בפרט, יהיה טרוד בענייני ציבור ולא בקשיים פרטים של חברי קהילה. מתברר שהכמ"ה פעל גם בזירה הפרטית. מאמר זה מבקש לחשוף צד אחר בהגדרת תפיסת התפקיד של רב קהילה, שכן לכאורה היה נדרש להיצמד לד' אמות של הלכה בלבד, אך הכמ"ה מרחיב את גבולות הגזרה של תפקידו.

כאמור, במאמר זה אציג ארבעה מכתבים[59] שלא פורסמו ואפשר ללמוד מהם על הגדרת תפקידו ועזרתו האישית של הכמ"ה. עזרה זו אינה קשורה לתחומי ההלכה ובכל זאת הוא מתפנה אליהם. סדר המכתבים שנציג הוא על פי תאריך כתיבתם[60] ואין קשר ביניהם מלבד עיסוקם בארץ ישראל ובבריאות. מטרת הדוגמאות היא להאיר לנו את דרכו של הכמ"ה בתפקיד רב הדואג לרווחת הפרט בכל תחום.

מתברר כי הסיוע לאדם הפרטי שנתן הכמ"ה לפונים אליו, היה בכתיבת מכתב הממוען לרבנים שהיה בקשר עימם. נראה כי הפנייה אליהם היא מתוך הנחה כי זו הגדרת תפקידם, כפי שהוא עצמו חווה אותה כרב.

ארץ ישראל

חשיבותה וקדושתה של ארץ ישראל ניכרת בכתבי הכמ"ה, והוא קבע כי אנו חיים בתקופה של "אתחלתא דגאולה". זיקתו העמוקה לארץ ישראל לא נשארה רק בשדה הרעיוני בלבד, אלא תורגמה לפעילות ביצועית ענפה. יחסו האוהד כלפי הציונות מתבטאת בין השאר גם בקשרים עם תושבי הארץ, מתן תרומות, קבלת השד"רים, ואף עמידה בקשר עם הרבנים שנשלחו אליהם שאלות הלכה. הוא ראה חובה לעזור למי שביקש לעלות לישראל, ובעצמו ביקש לעלות לארץ אך הדבר נמנע ממנו בשל מצב רפואי.[61]

שני המכתבים שנציג קשורים לעולים חדשים שהכמ"ה מבקש לסייע להם.

---

59 כתבי היד מתוך פנקס בית הדין בג'רבה. הסופרים כתבו את המכתבים ועותק מהם הכתוב בכתב יד נשמר בפנקס (הדומה בגודלו למחברת ולא לפנקס קטן) על פי תאריכים של כל היוצא מבית הדין. בימים שהסופר לא היה בבית הדין, כתבו את המכתבים הרבנים עצמם. תודתי שוב לר' דוד אורי הכהן (חוקר במכון לכתבי יד של מכון "אורח צדיקים". ראו לעיל הערה 18) על פענוח הכתב ובשל מומחיותו בזיהוי הכותבים. צילום כתבי היד להלן מתוך דף שלם, וכאשר צולם למאמר זה נחתך והובאו רק השורות הרלוונטיות למכתבים שאדון בהם במאמר.

60 המכתבים אומנם נכתבו עוד טרם מינויו לרב הראשי, אך שנים רבות כבר היה חבר בית הדין, בעל סמכות מוכר וידוע.

61 ראו לעיל הערת שוליים 15.

מכתב א:

המכתב הופנה לר׳ יוסף אלגז (גג׳) השני[62], שהיה ראש הרבנים בתוניסיה משנת ה׳תרפ״ח ועד פטירתו בשנת ה׳תרצ״ד.[63]

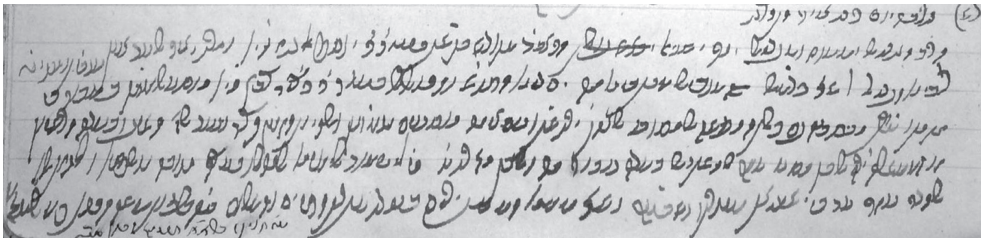
ג׳רבה יום כ״ג אייר התרצ״ג

הרב הגדול, מעוז ומגדול, נר ישראל, הראב״ד [הראש אב בית דין] מקודש כקש״ת [כבוד קדושת שם תפארת] כמה״ר ר׳ **יוסף אלגז** הי״ו ונרו יאיר לעד אמן. עוב״י [עיר ואם בישראל] תונס יע״א.

רבנו הגדול! ש״ר [שלום רב] כדמ״ל [כדת מה לעשות].

מוביל מכתבינו זה ידידנו החה״ש [החכם השלם] והכולל כמה״ר [כבוד מורנו הרב] ר׳ כצ׳יר צבאן הי״ו[64] נוסע למח״ק [למחנה קדשו] בעבור כי זקנתו [=סבתו] מב״ת [מנשים באוהל תבורך] נכספה גם כלתה נפשה לנסוע לאה״ק [לארץ הקודש] ירושת״ו [ירושלים תיבנה ותיכונן] עם איזה נוסעים עמו, ולהיות הזמן קצר ועוד לא השיגו בעדה הרשיון מהממשלה יר״ה [ירום הודה] לכן נסע שמה להשתדל בעדה עבור זה. ולכן נא רו״מ [רום מעלתו] נ״י [נרו יאיר] יעמוד לימינו לנהלו בעצה טובה מלפניו ולתת לו להדר עזר עד כי ישיג את מטרתו. וש״ר [ושלום רב] ממנו המעתירים בעדו עתרת החיים והשלום ע״ה [עבד ה׳] **כלפון משה הכהן** סילט״א [סיפיה יהיה לטב אמן] ע״ה [עבד ה׳] **חויתה** בלא״א [בן לאדוני אבי] חנינא **הכהן** ס״ט [סיפיה טב] [ההדגשות במקור].

כתב היד של הכמ״ה:[65]

62 סבו היה בעל שם זהה ולכן שמו היה ר׳ יוסף אלגז השני. על תולדות סבו ואביו ראו: כהן (לעיל הערה 19), עמ׳ קמ-קמא.

63 שם, עמ׳ קמב.

64 לימים עלה לארץ והיה לרבה הראשי של העיר נתיבות וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל. על תולדותיו ופועלו, ראו: שושן חורי (עורך), ספר המלאך רפאל, א-ב, באר שבע: המחבר, תשנ״ז.

65 ראו לעיל הערה 59.

נראה כי הכמ״ה מניח שלרב יוסף אלגזי ישנם קשרים או יכולת השפעה גדולה משלו מתוקף תפקידו כראש רבני תוניסיה.[66] זירוז הנפקת הרישיון למי ש״נכספה גם כלתה נפשה״ כלשון המכתב, אינו דבר הסובל דיחוי מבחינתו של הכמ״ה. יחסו לארץ ישראל ולציונות בא כאמור לידי ביטוי בכתביו השונים, ונראה כי מכתב זה משקף את הדברים.

גם מהמכתב הבא נראה כי ניתן ללמוד על פועלו הקשור לארץ ישראל עוד טרם הקמת המדינה:

מכתב ב:

המכתב הופנה למי שכיהן כרב הראשי הספרדי בארץ ישראל – הרב יעקב מאיר (1856–1939).[67] תוכן המכתב מלמד כי הכמ״ה יוצא מנקודת הנחה כי הרב הראשי יכול לסייע ישירות לעולה החדש. נראה כי גם פנייה זו משקפת את תפיסת עולמו של הכמ״ה. הבקשה לעזור לעולה החדש היא עיסוק בתחום רווחה אישית־סוציאלית, אך בתפיסתו של הכמ״ה מדובר בחלק מהגדרת תפקיד הרב. אציין כי הוא לא ראה כך רק את תפקידו אלא גם את תפקידו של כל רב, ולכן נראה כי הוא מנסה לנצל את קשריו אפילו עם הרב הראשי.[68]

בעה״ו יום ג׳ אב יה״ל [יהפכהו ה׳ לטובה] התרצ״ג ג׳רבה יע״א

גאון עוזנו, נר ישראל, ראש גולת אריאל, ראשון לציון וירושלים כמה״ר [כבוד מורנו הרב] ר׳ יעקב מאיר הי״ו ונרו יאיר ויזהיר לעד אמן. עיה״ק [עיר הקודש] ירושלים תובב״א [תיבנה ותיכונן במהרה בימינו אמן].

גאון עזנו! שלום רב כתורה וכמצוה.

מוביל מכתבינו זה סני׳ פראג׳י [רפאל] סופר הי״ו מילידי עירינו נפשו אותה[69] לשכון כבוד בארצנו הוא ושתי בנותיו האחת בת שלושה שנים ומחצה והשנית בת שני שנים והוא איש פנוי כי נות ביתו אשת נעוריו

---

66 בשנה שבה נכתב המכתב, הכמ״ה עדיין לא מונה לרב ראשי בג׳רבה ולכן נראה כי הוא העדיף לבקש התערבות של דרג רבני בכיר.

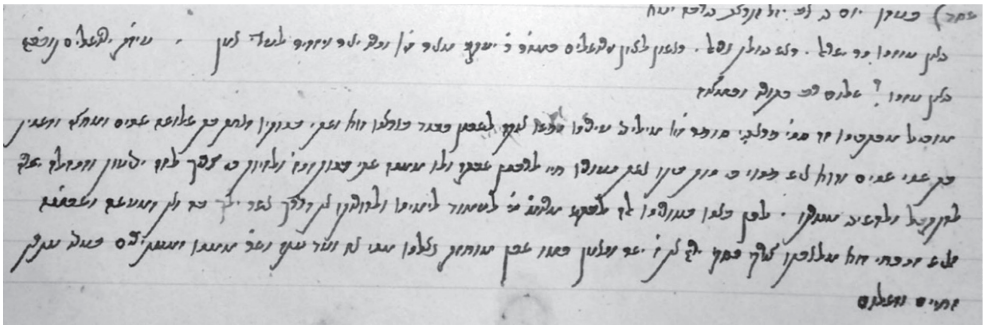
67 הרב נבחר לרב הספרדי הראשי בשנת 1921 לצידו של הרב קוק, שנבחר לרב האשכנזי. על תולדות חייו ופועלו ראו: דוד אשכנזי, מחכם באשי לרב ראשי: הרב יעקב מאיר 1856–1939, ירושלים: מכון בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, תשפ״א.

68 הכמ״ה היה בקשרים עם הרבנים הראשיים בארץ ישראל והכיר בסמכותם. ראו: יוסף יובל טובי, ׳הרב כלפון משה הכהן וחכמי ארץ ישראל הציונים׳, צבי זוהר ורונאל עטיה (עורכים), הרב כלפון משה הכהן וחכמי תוניסיה בעת החדשה, תל אביב: אדרא, תשפ״ד, עמ׳ 267–269.

69 מלשון ״כי בחר ה׳ בציון אוה למושב לו״ (תהלים קלב, יג), שפירושו: תשוקה עזה.

חיי לרבנן שבקה [=עזבה את החיים, נפטרה] ולו ממנה שתי בנות הנז׳ ולהיות כי צריך לזה ידיעות והנהלה ישרה להתקבל ולהשיג מטרתו. לכן באנו בטורינו [=במכתבנו] אלה לבקש מרו״מ [מרום מעלתו] נ״י [נרו יאיר] לעמוד לימינו ולהורותו את הדרך אשר ילך בה ואת המעשה ושכמ״ה [ושכרו כפול מן השמיים] האיש הנכחי הוא מלאכתו צורף כסף ירא את ה׳ ישר הנאמן כמו שכן מוחזק אצלנו מני אז ועד עתה. וש״ר [ושלום רב] ממנו המעתירים בעדו עתרת החיים והשלום ע״ה [עבד ה׳] כלפון משה הכהן סילט״א [סיפיה יהא לטב אמן] ע״ה [עבד ה׳] חויתה בלא״א [בן לאדוני אבי] חנינא הכהן ס״ט [סיפיה טב].

כתב יד של סופר בית הדין:[70]

הסיוע המבוקש הוא בעבור אלמן תושב ג׳רבה, המבקש לפתוח חיים חדשים בארץ ישראל. מאחר שהוא עם שתי בנות קטנות יתומות, הכמ״ה מבקש ״לעמוד לימינו ולהורותו את הדרך אשר ילך בה ואת המעשה״, והכוונה היא לליווי תהליך הקליטה בארץ ישראל. כמו כן, הכמ״ה מבקש להעיד על יושרו ועל מקצועו הייחודי, כאשר הדברים רומזים על דאגה למציאת עבודה עבורו.

כאמור, תוכנם של שני המכתבים מביאים לידי ביטוי את תפיסתו של הכמ״ה ביחס לארץ ישראל.

בריאות

שני המכתבים שלהלן עוסקים בבריאות. באותה תקופה השירות הרפואי המודרני היה יקר ולא היה בנמצא בג׳רבה. הכמ״ה נשאל על חולה בצום, ומתוך תשובותיו, שבהן הסתמך על דעת מרן ב״שולחן ערוך״, אפשר ללמוד על חוסר זמינות רופא בג׳רבה.[71] התושבים

70 ראו לעיל הערה 59.

71 דיון על שאלות לדוגמה בעניין רופא ועדותו האישית של הכמ״ה כאשר לא חש בטוב בצום גדליה, ראו: מאמו (לעיל הערה 14), עמ׳ 56-57.

סבלו ממחלות שגרמו למוות, בעיקר בקרב תינוקות שחיו בתנאי היגיינה לקויים. רק מקרים רפואיים דחופים הופנו לטיפול בתשלום אצל רופא, שהגיע אחת לשבוע לג׳רבה. ״קופת ביקור חולים״ הייתה מקור סיוע לנצרכים, והיא מימנה רכישת תרופות לחולים שנקנו בשכונת חומת־סוק, שרק בה הייתה מרפאה.[72]

מכתב ג:

במכתב זה הכמ״ה מבקש הנחה לטובת טיפול רפואי. המכתב ממוען לר׳ עקיבה אביטבול,[73] שהיה שד״ר מארץ ישראל והגיע לתוניסיה. בסוף ימיו היה לרבה הראשי של העיר צפאקץ.[74]

בעה״ו יום ט׳ אייר תרצ״ד ג׳רבא יע״א

ראש על ארץ רבה החה״ש [החכם השלם] הדה״מ [הדיין המצוין] והכולל כמה״ר [כבוד מורנו הרב] ר׳ עקיבה אביטבול הי״ו ונרו יאיר לעד אמן. עי״ת [עיר תהילה] צפאקץ יע״א.

אחדש״ו [אחרי דרישת שלום וטובת] כת״ר [כבוד תורתו] נר״ו [נטריה רחמנא וישתזיבניה[75]]. מוביל זה ושמו נגולה ן׳ מעתוק ביתאן הי״ו איש חולני ועלה ברצונו לדרוש ברופאים במחנה קדשיכם והוא איש עני לית ליה מגרמיה כלום [=אין לו מעצמו כלום]. ובקש ממנו לכתוב לרו״מ [לרום מעלתו] נר״ו [נטריה רחמנא וישתזיבניה] על מצבו הנז׳ למען יתן רו״מ [רום מעלתו] נר״ו [נטריה רחמנא וישתזיבניה] הודעה מזה אל המקום אשר ילך שם לרפואתו להקל מעליו משא ההוצאות, ובכן הודענו רו״מ [רום מעלתו] נר״ו [נטריה רחמנא וישתזיבניה] ממה שהיה ובטח כי ממדת הטוב להטיב ושכמ״ה [ושכרו כפול מן השמיים]. וש״ר [ושלום רב] ממנו המעתירים בעדו עתרת החיים והשלום וחתים ע״ה [עבד ה׳] כלפון משה הכהן סילט״א [סיפיה יהא לטב אמן].

(ידידנו מהרח״ך [מורנו הרב ר׳ חויתה כהן] נר״ו [נטריה רחמנא וישתזיבניה] להיותו במחנה קדשיכם [=בעיר צפאקץ] לא בא על החתום פה).[76]

---

72 נגר (לעיל הערה 3), עמ׳ 137.

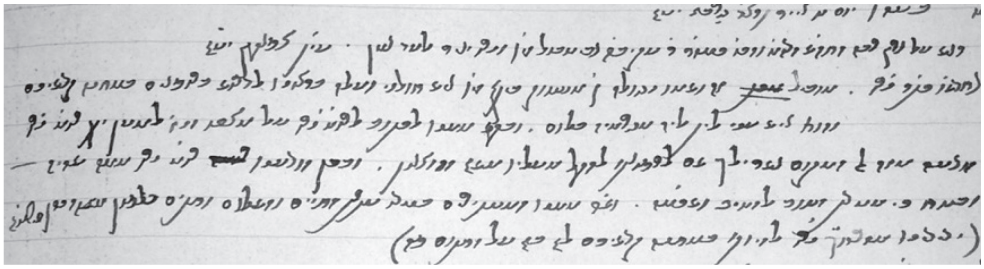
73 על תולדותיו, ראו: כהן (לעיל הערה 19), עמ׳ קג-קד.

74 עיר נמל, השנייה בגודלה בתוניסיה, נמצאת כ־235 ק״מ דרום מזרחית לתוניס הבירה.

75 פירושו מארמית: ישמור אותו הרחמן (הקב״ה) ויציל/יפדה אותו.

76 היה מחוץ לעיר ולכן אינו חתום על המכתב (נוהג זה היה מקובל כדי למנוע שמועות על מחלוקות). הסוגריים מובאים כפי שהם מופיעים במכתב.

כתב היד של סופר בית הדין:[77]

מאחר שלא הייתה נוכחות רופאים קבועה ומקצועית בג׳רבה, נאלצו החולים לצאת לעיר הגדולה כדי לקבל טיפול רפואי. הכמ״ה נדרש לכך גם במכתב שלהלן.

מכתב ד:

הכמ״ה שוב נדרש לסוגיה זו, ושוב פונה לרב יוסף אלגז[78] עבור תושב המבקש לראות רופא בתוניס.

בעה״ו יום כ׳ אב מנחם התרצ״ד ג׳רבא יע״א

הרה״ג, מעוז ומגדול, נר ישראל, ראש גולת אריאל, הראב״ד [ראש אב בית דין] מקודש כמה״ר [כבוד מורנו הרב] ר׳ **יוסף אלגז** הי״ו ונרו יאיר לעד אמן. עוב״י [עיר ואם בישראל] תונס יע״א.

רבנו הגדול! ש״ר [שלום רב] כתורה וכמצוה.

מוביל מכתבינו זה סני׳ ראובן בן רחמים הכהן הי״ו לרגלי מחלתו נדרש לשאול ברופאים במחנה קדשו עוב״י [עיר ואם בישראל] תונס יע״א ולהקל מעליו כובד ההוצאות בקש ממנו להודיע רו״מ [רום מעלתו] נר״ו [נטריה רחמנא וישתזיבניה] ממצבו למען יתן רו״מ [רום מעלתו] נר״ו [נטריה רחמנא וישתזיבניה] הודעה מזה אל המקום הדרוש אליו להקל מעליו כובד ההוצאה וכאמור.

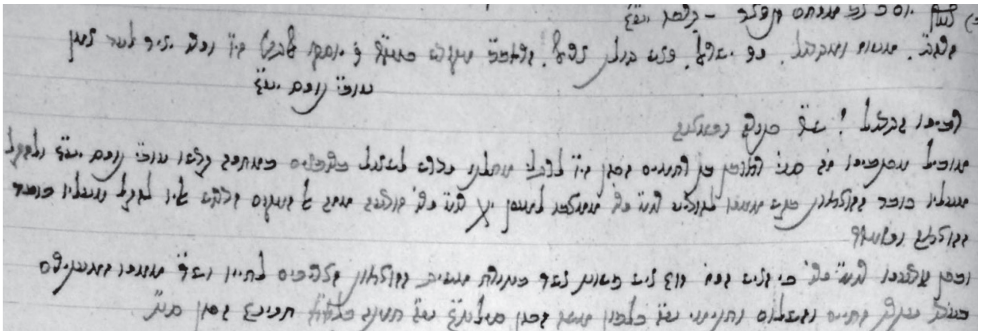
ובכן הודענו רו״מ [רום מעלתו] נר״ו [נטריה רחמנא וישתזיבניה] כי האיש הנז׳ הוא אינו פשוט אשר בטורח משיג ההוצאות הצריכים לחייו. וש״ר

77 ראו לעיל הערה 59.

78 ראו לעיל הערה 62.

[ושלום רב] ממנו המעתירים בעדו עתרת החיים והשלום וחתימי ע״ה [עבד ה׳] **כלפון משה הכהן** סילט״א [סיפיה יהא לטב אמן] ע״ה [עבד ה׳] **חויתה** בלא״א [בן לאדוני אבי׳] **חנינא הכהן** ס״ט [סיפיה טב] [ההדגשות במקור].

צילום כתב היד של סופר בית הדין.[79]

הכמ״ה היה מודע ליתרונות הרפואה המודרנית המתקדמת ועודד את היהודים לצרוך אותה בעת הצורך.[80] המצוקה הכלכלית של החולה גרמה לכמ״ה להפנות בקשה לסיוע בהוצאותיו הרפואיות.

מתוך כך נראה כי על פי הדברים שנחשפנו אליהם במכתבים, הגדרת התפקיד של הכמ״ה הייתה ברורה לו. הוא ראה בתפקידו אחריות כלפי האדם הפרטי, הבאה לידי ביטוי גם בתחומים שאינם קשורים במובהק לסוגיות הלכתיות. לפי תפיסת עולמו, הרב צריך לשרת לא רק את הציבור כקהילה אלא לתת מענה לפרט בכל תחום. אומנם הכמ״ה היה מעורב ופעיל בארגוני צדקה כמו ״קופת הצנועים״ לטובת עניים, ״אור תורה״ שמטרתה לתת תמיכה כלכלית לתלמידים עניים ו״קופת ביקור חולים״ המסייעת לחולה ולבני משפחתו,[81] אך נראה כי עזרתו הפרטנית, כפי שמתבטאת במכתבים שהוצגו, מעצימים את גדולתו.

---

79 ראו לעיל הערה 59.

80 נגר (לעיל הערה 3), עמ׳ 138. הכמ״ה הדגיש את הסדרת לימודי הרפואה שהיו בפיקוח הממשלה. ראו: שו״ת שואל ונשאל, חלק ג, יורה דעה, סימן רכ״ה.

81 כלפון (לעיל הערה 3), או״ח מערכת צד״י, ערכים יא-יב. הכמ״ה אף ביקש ליזום ארגון תמיכה לעניים בתקווה שיצא לפועל והוא מפרט את הנדרש לכך. הוא מבקש להחזיק עניים שלא בדרך המקובלת של מתן צדקה כפי שוועד ׳הכומיתי׳ עושה (ראו להלן הערה 82). הרעיון הוא לתמוך בעניים בדרך שבה הם ילמדו מקצוע ויעמדו ברשות עצמם (אולי בדומה לתוכנית הכשרה של שירות התעסוקה בימינו) ולאחר מכן יחזירו את חובם בתשלומים לקהילה. ראו: שם, ערך יג. הוועד היה שותף למפעלי החסד הרבים כפי שמגדיר הכמ״ה. ראו: שם, יורה דעה, מערכת וא״ו, ערכים ה, ו, ז, ח, ט, י, יא. על המעורבות החברתית של ההנהגה הדתית בג׳רבה, ראו: נגר (לעיל הערה 3), עמ׳ 63–65.

הוא לא ביקש ולא הפנה את המבקש לוועד ה״כומיתי״,[82] האמון על ניהול הקהילה, אלא סייע ופעל מתוך תפיסה שזו מחויבותו.

יש מקום לומר שמתוך כך הכמ״ה חידש חידוש של ממש לגבי הגישה המקובלת לתפקיד המסורתי של הרב כפי שהיה מקובל בקהילה והעלה אותו למדרגה חשובה. אין צורך לומר כי הקשר בין הרב, כאן הכמ״ה, לפרט בקהילה, הלך והתחזק ביחס של כבוד העולה על המקובל בקהילות אחרות.

סיכום

הגדרת התפקיד של הרב אינה אחידה אלא תלויה בזמן ובמקום שבו הוא פועל. במרוצת הדורות נע עיצוב דמותו של רב הקהילה על הרצף שבין לימוד תורה ופסיקת הלכה לעיסוק בצורכי הקהילה ובחיי היום־יום שלה. בדרך כלל לקהילה יש השפעה גדולה על אופי התפקיד של הרב ולכן יש קשר הדוק בין הרב לבין הציבור שהוא משרת. הגדרת התפקיד העולה מדרך פועלו של הכמ״ה משקפת את אחד הדגמים שמציע שטרן.[83] הוא מבקש לחלק את הציבור בישראל היום לארבע קבוצות, כשלטענתו בקבוצה הרביעית נמצאים מעטים מהציבור המסורתי, לא מעט מהציבור הדתי, והציבור החרדי כולו.[84] לדעתו: ״זוהי הקבוצה הראלית המרכזית של הרבנים, שמתוכה ואליה הם פועלים״.[85] הוא מבקש להגדיר שש תבניות פעולה שיש לצפות כיום מהרב עבור הציבור של קבוצה רביעית זו.[86] שטרן בוחר את התבנית הראשונה שבה הרב צריך לפעול, ומכנה אותה בשם ״רב של חסד״: הרב הוא המטפל האישי והמשפחתי ועניניי רווחה מגיעים תדיר לפתחו. הוא משמש כתובת בענייני בריאות הנפש, ולכן כאשר צצים בחייו של האדם הדתי מתחים, בעיות או קשיים, הרב הוא הכתובת לתמיכה רוחנית ונפשית.[87]

כפי שעולה ממאמרי זה, נראה כי הכמ״ה דוגל בדרך זו וממחיש אותה, ואף חרג מגבולותיה,

---

82 הוועד - ׳כומיתי׳ (בצרפתית) היה אחראי לניהול הכנסות והוצאות הקהילה וייצוג בפני השלטונות. ראו: מסינג (לעיל הערה 8), עמ׳ 26–28; נגר (לעיל הערה 3), עמ׳ 89–107; עטיה (לעיל הערה 7), עמ׳ 62–63.

83 ראו: ידידיה שטרן, ׳רבנות כמנהיגות רלוונטית׳, ידידיה צ׳ שטרן ושוקי פרידמן (עורכים), רבנות: האתגר, א, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, תשע״א, עמ׳ 79–106.

84 שם, עמ׳ 95–96.

85 שם, עמ׳ 96.

86 שש התבניות הן: 1) רב של חסד; 2) רב של טקס; 3) רב הוא מנהיג; 4) הרב הוא אינטלקטואל; 5) הרב הוא איש רוח; 6) הרב הוא אידאולוג. לפירוט התפקידים ראו: שם, עמ׳ 96–98. הוא אף מציע שינוי כדי להגדיל את מרחב השפעתו של הרב ולא להסתפק באוכלוסיית הקבוצה הרביעית כהגדרתו, לטובת יצירת מנהיגות רבנית רלוונטית. ראו שם, עמ׳ 99–106.

87 שם, עמ׳ 96.

ומתוך כך הקדים את זמנו. הוא רואה במצוקת הפונה לא רק מי שזקוק לתמיכה רוחנית ונפשית, אלא מי שזקוק לפתרון מעשי, ולכן הוא פועל לסייע לו. מתוך תפיסה זו הוא השקיע מזמנו ופנה בבקשה לעזרה עבור אלו שפנו אליו.[88]

נראה לי כי בחידושו של הכמ"ה הוא עיצב דגם של "רבנות כוללת". הוא הצליח לגשר על הפער בין התובענות של תפקידו ההלכתי או הציבורי בקהילה ובין צורכי הפרט בחיי היום־יום. תוכן המכתבים מלמד על רגישות והבנה למצוקה. תפיסת תפקידו של הכמ"ה לא נבעה רק מידע הלכתי רחב ומענה לסדרי הקהילה, אלא מסמכות מוסרית עמוקה המחויבת לפרט. ראוי לומר כי גישתו ותפיסתו משמשת דוגמה לרב־מנהיג שאינו "רק פוסק" אלא דמות אב של ממש, וממנה אפשר לגזור תפיסת תפקיד גם לימינו אנו.

88 שטרן מציין כי ברור שלא כל הרבנים מתיימרים למלא את כל התפקידים האלה אך אין בכך משום להנמיך ציפיות. ראו: שם, עמ' 98-99.